

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

ПОПОВИЧ НАТАЛІЯ МАФТЕЇВНА

УДК 81'25+81'374.46:27-9"3"-284

**ВІДТВОРЕННЯ ДАВНЬОГРЕЦЬКОЇ ТРИНІТАРНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В
УКРАЇНСЬКІЙ ХРИСТІЯНСЬКІЙ БОГОСЛОВСЬКІЙ
ТЕРМІНОСИСТЕМІ
(на матеріалі перекладів догматичної християнської літератури
351-362 років)**

10.02.16 – перекладознавство

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Одеса – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі англійської філології і перекладу Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: член-кореспондент НАНУ,
доктор філологічних наук, професор
Клименко Ніна Федорівна,
Інститут філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри елліністики

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Кияк Тарас Романович,
Інститут філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри теорії та практики
перекладу з німецької мови;

кандидат філологічних наук, доцент
Любченко Тетяна Вікторівна,
Київський національний лінгвістичний
університет,
доцент кафедри загального і порівняльного
мовознавства та новогрецької філології.

Захист відбудеться «28» лютого 2015 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 41.053.05 Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65045, м. Одеса, вул. Єврейська, 25.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий «28» січня 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. А. Дружина

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

В українському мовознавстві обмаль праць, присвячених вивченню становлення богословських термінів, як і умов їхнього функціонування в загальнолітературній мові. Розгляд цієї термінології у перекладознавчому аспекті перебуває на початковому етапі. Актуальність його стає ще виразнішою з огляду на потребу вдосконалення уже здійснених перекладів, а також поповнення їх новими працями отців церкви, на брак українських перекладів творів періоду утвердження богословської християнської літератури (період IV ст.).

Вивчення тринітарної термінології, використовуваної в тих самих текстах, але різними мовами, вимагає висвітлення залежності тлумачення її від мови оригіналу. Крім того, адекватність перекладу часто мотивовано ступенем розвитку конфесійного стилю в літературних мовах, якими перекладено ці тексти. Стосовно української мови слід зазначити, що розвиток її конфесійного стилю тривалий час гальмувався в умовах радянської антирелігійної парадигми сприйняття творів цього різновиду. У період здобуття Україною незалежності змінилося ставлення до богословської літератури. Зроблено нові переклади за цією тематикою, зросла кількість праць з критики перекладів, укладено деякі термінологічні словники богословської термінології. Однак необхідним є ретельний аналіз тлумачень поширених термінів цього різновиду в словниках загальнолітературної мови, укладання повного термінологічного словника богословських термінів.

Українську релігійну термінологію у різних аспектах досліджували Г. В. Баран (віршована молитва), С. В. Бібла (церковна термінологія), Г. В. Наконечна, В. В. Німчук (біблійна термінологія), Ю. С. Осінчук (богослужбово-обрядова лексика), Н. В. Пуряєва (церковно-обрядова термінологія), Ю. О. Чернишова (переклад сучасних італійських релігійних текстів); концепти конфесійного стилю вивчали Т. П. Вільчинська, Г. Т. Кузь, П. В. Мацьків, Н. О. Мех, М. В. Скаб (богословська термінологія); проблеми перекладу, номінації, систематизації та усталення українських релігійних термінів досліджували С. М. Білик (релігійно-філософська термінологія Григорія Богослова), І. В. Грималовський (християнсько-релігійна термінологія), Л. А. Закреницька (англійська богословсько-християнська терміносистема), Є. Г. Жерновой (релігійна термінологія на матеріалі сучасної французької мови); церковнослов'янізми в українській мові вивчали В. Б. Задорожний, М. Лесів, Т. В. Новікова; вплив конфесійного стилю на художню літературу розглядали С. С. Аверинцев, О. І. Білецький, О. Ю. Курганова, Н. М. Сологуб. Критику конфесійного перекладу знаходимо в працях митрополита Іларіона (Огієнка), В. В. Німчука, М. Петровича, Н. Пуряєвої, А. Ясіновського та інших. Українську християнську богословську терміносистему в лексичному, лексикографічному, семантичному, історичному та жанрово-стилістичному аспектах вивчали С. Богдан, Л. Вороновська, С. Гарбуз,

Я. Джоганик, Г. Дидик-Меуш, У. Добосевич, О. Іващенко, З. Каспришин, М. Кольбух, З. Куньч, І. Лопушинський, Т. Маркотенко, О. Матушек, Л. Осташ, Н. Піддубна, Л. Полюга, М. Приймич, О. Прискока, К. Сімович, М. Скаб, Л. Струганець, Г. Тимошик, М. Фабіан, Л. Федаш, П. Чучка, І. Шевченко, М. Штець, О. Ясіновська.

Актуальність дисертаційної роботи зумовлено тим, що сучасні переклади давньогрецької тринітарної термінології середини IV століття досі не були об'єктом вітчизняного перекладознавчого дослідження. Існує нагальна необхідність оцінки адекватності перекладу давньогрецької тринітарної термінології, її номінації, систематизації та усталення в українській християнській богословській терміносистемі; дуже важливе глибоке вивчення жанрово-стилістичних особливостей пагристичної літератури IV століття, які стали прикладом для наслідування в українській літературі, на основі якої формувалася в подальшому тринітарна термінологія.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано в межах комплексної наукової теми «Актуальні питання функціонування мов та перекладу в контексті сучасної філологічної освіти», що розробляється кафедрою англійської філології і перекладу Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету, номер державної реєстрації 0113U000585.

Мета дослідження: окреслити тенденції становлення тринітарної термінології, її герменевтики; проаналізувати прийоми добору українських відповідників давньогрецьких тринітарних термінів середини IV століття у порівнянні з добром відповідників іншими сучасними мовами та з'ясувати причини неадекватностей перекладу давньогрецької тринітарної термінології середини IV століття у сучасних перекладних текстах різними мовами.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі **завдання**:

- обґрунтувати місце та значення перекладної давньогрецької тринітарної термінології середини IV століття в українській християнській богословській терміносистемі;
- з'ясувати уживання мовознавчого терміна «конфесійний стиль»;
- з'ясувати значення та подати визначення таких перекладознавчих термінів, як: «конфесійний переклад» та «богословський переклад»;
- проаналізувати теоретичні засади перекладу тринітарної термінології в галузі українського конфесійного перекладу;
- з'ясувати завдання критики конфесійного перекладу;
- з'ясувати значення та подати визначення перекладознавчого терміна «концептуально-трансцендентна еквівалентність»;
- обґрунтувати доцільність подальших досліджень у галузі *критики конфесійного перекладу* та запровадження *теорії конфесійного перекладу* як часткової теорії перекладознавства;

- виявити ступінь термінологізованості граматичних форм та похідних дієслова “ὄφιστημι”, ужитих у визначних святоотцівських текстах IV століття;
- проаналізувати уживання форм та похідних дієслів “ὄφιστημι”, “ἔϊμι”, “ὄλάρχο” – дієслів лексико-семантичного поля «реальності існування»;
- виявити способи відтворення форм та похідних давньогрецького дієслова “ὄφιστημι” як основного термінотворчого елемента давньогрецьких тринітарних термінів;
- з'ясувати вплив дієслівних форм неперехідності на процес термінологізації іменника “ὀλόστασις”;
- аргументувати необхідність запровадження поняття *концептуально-трансцендентної еквівалентності* як основного критерію оцінювання адекватності перекладу давньогрецьких тринітарних термінів середини IV століття;
- виявити причини неадекватності у перекладі термінів та невідповідності у передачі *концептуально-трансцендентного смислу*;
- виявити основні тенденції впливу жанрово-стилістичних особливостей конфесійного стилю на переклад та редагування давньогрецької тринітарної термінології середини IV століття в українській християнській богословській терміносистемі;
- проаналізувати, виокремити жанрово-стилістичні особливості кожного літературного жанру на матеріалі перекладної патристичної літератури середини IV століття за критеріями змісту, форми, лексико-стилістичних мовних характеристик.

Об’єкт дослідження – давньогрецька тринітарна термінологія середини IV століття у перекладах двома германськими (англійською, німецькою), однією романською (італійською) та двома слов’янськими (російською, українською) мовами.

Предмет дослідження – комплексний аналіз форм та похідних давньогрецького дієслова “ὄφιστημι” у перекладах текстів вказаними мовами; розгляд лексико-семантичного поля дієслів «існування та становлення» в оригінальній та перекладній патристичній літературі середини IV століття.

Матеріалом дослідження стали оригінальні праці патристичної літератури апологетичного та догматичного літературного різновиду 351-362 року та доступні їх переклади двома германськими мовами (англійською, німецькою), однією романською мовою (італійською) та двома слов’янськими мовами (російською, українською) – загалом 80 текстів. Серед них тексти формул помісних церковних соборів 351-362 років, текст формули першого Вселенського Собору в Нікеї (325 року), окремі догматико-історичні праці св. Афанасія Олександрійського (Великого), історика церкви Сократа Схоластика (третья книга), лист Василя Анкірського та Григорія Лаодикійського (за критичним виданням праці Єпіфанія Кіпрського «Панарій»).

Методи дослідження. Для досягнення мети та розв'язання поставлених завдань у дисертаційній роботі застосовано *загальнонаукові методи спостереження, опису, аналізу, синтезу, зіставлення, порівняння, кількісних підрахунків, узагальнення*, а також *герменевтичний метод* (в аналізі концептуально-трансцендентного смислу тринітарних термінів IV століття); *метод зіставного перекладознавчого аналізу* (в дослідженні шляхів передачі та мовних засобів відтворення давньогрецької тринітарної термінології IV століття); *метод словникових дефініцій* (у зіставному аналізі визначень оригінальної та перекладної тринітарної термінології в лексикографічних джерелах); *метод дистрибутивного аналізу* (під час класифікації мовних одиниць (тринітарних термінів) на основі сполучуваності з іншими одиницями (оточенням / контекстом)) з метою докладного вивчення лексико-семантичних зв'язків тринітарних термінів IV століття; *метод компонентного аналізу* (у розгляді перекладних відповідників тринітарних термінів на наявність концептуально-трансцендентних сем); *метод типологічного порівняння* християнських догматичних текстів IV століття (для виявлення впливів жанрово-стилістичної типології на спосіб відтворення давньогрецьких тринітарних термінів сучасними мовами). Окрім загальномовознавчих методів у вивченні застосовано методи дослідження різних рівнів мови: *морфологічний, синтаксичний аналіз* на рівні словосполучення, *словотвірний аналіз, метод лексико-семантичних полів та аналіз концептів*.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що його результати становлять внесок у вивчення проблем з *критики конфесійного перекладу* в межах перекладних текстів конфесійного стилю різними – близькоспорідненими і неблизькоспорідненими мовами (східнослов'янськими: українською і російською; германськими: англійською і німецькою; романською: італійською), особливостей формування їх канонічних конфесійних стилів. Обґрунтовано тенденції різноаспектного розгляду проблем становлення давньогрецької тринітарної термінології, досліджено лексико-семантичне поле «становлення, існування» таких давньогрецьких дієслів, як: “ὀφίστημι”, “ἔϊμι”, “ὄλαρχω”, їхніх перекладних відповідників та гіперо-гіпонімічних парадигм мовами перекладу. У роботі вперше обґрунтовано засади успішного адекватного перекладу богословського тексту з урахуванням трьох різновидів інформації: предметно-логічної, суб'єктивної та концептуально-трансцендентної. Розгляд різномовних перекладів тих самих текстів увиразнює особливості впливу на переклад, його герменевтику традицій мов різних культур, опертя одних на оригінали давньогрецькою мовою, других – на переклад їх латинською. Цей розгляд поглиблює пояснення характерних ознак становлення тринітарної термінології конфесійного стилю. Вперше зроблено спробу систематично вивчити адекватність перекладу давньогрецької тринітарної термінології на прикладі уживання форм та похідних давньогрецького дієслова “ὀφίστημι”; зафіксувати приклади відтворення давньогрецької тринітарної термінології

сучасними мовами як зразки фахової перекладної терміновтворчості; проілюструвати вплив екстралінгвістичних чинників на фаховий переклад; проаналізувати приклади неадекватного перекладу анахронізмів на підставі систематичного зіставного аналізу перекладних та оригінальних текстів.

Теоретичне значення роботи. Теоретичні положення з критики конфесійного перекладу, викладені у дисертації, поглиблюють часткові теорії перекладу через застосування та аргументацію таких перекладознавчих понять, як: «критика конфесійного перекладу», «концептуально-трансцендентна еквівалентність», «концептуально-трансцендентна сема», а також «термінознавство» завдяки аналізу особливостей семантичних полів богословських термінів у текстах конфесійного стилю і в загальнолітературній мові. У роботі запропоновано жанрограму конфесійного стилю періоду патристичної літератури IV століття, що поглиблює *теорію стилістики* української літературної мови. Висновки дослідження дозволяють застосовувати *концептуально-трансцендентну еквівалентність* для оцінки адекватності перекладу термінології конфесійного стилю.

Практичне значення роботи. Матеріали дисертації можуть бути використані для укладання корпусу *Українського тлумачного словника християнської богословської термінології*, або ж для *Словника тринітарної термінології патристичної літератури*. Такі словники необхідні для навчання у філософсько-богословських закладах та на окремих спеціалізованих факультетах державних університетів. Актуальність їх зумовлено ще й відсутністю повноцінних лексикографічних богословських довідників та словників. Результати дослідження можуть бути також використані для таких дисциплін, як: «Теорія і практика перекладу», «Вступ до фахового перекладу», «Практика фахового перекладу» тощо.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації було обговорено на засіданнях кафедри англійської філології і перекладу Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету та висвітлено на VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Гуманітарні проблеми становлення сучасного фахівця» (Київ, березень 2007 року), Міжнародній науково-практичній конференції «Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість» (Острог, 31 травня - 1 червня 2007 року), I Всеукраїнській науково-практичній конференції «Соціокультурні та етнолінгвістичні проблеми галузевого перекладу в парадигмі євроінтеграції» (Київ, 3 квітня 2008 року), II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Соціокультурні та етнолінгвістичні проблеми галузевого перекладу в парадигмі євроінтеграції» (Київ, 3 квітня 2009 року), Міжнародній науково-практичній конференції «Формула компетентності перекладача» (Київ, 24 березня 2010 року), II Міжнародній науково-методичній конференції «Формула компетентності перекладача» (Київ, 23 березня 2011 року), IV Міжнародній науково-методичній конференції «Формула компетентності перекладача» (27 березня 2013 року),

VI Міжнародній науково-практичній конференції «Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика» (Київ, 5-6 квітня 2013 року), Всеукраїнській науковій конференції за участю молодих учених «Мова, свідомість, художня творчість, інтернет у дзеркалі сучасних філологічних студій» (Київ, 11 квітня 2013 року), I Міжнародній науково-практичній конференції молодих учених «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи» (Дрогобич, 21-22 листопада 2013 року).

Публікації. Проблематику, теоретичні та практичні результати дисертаційної роботи викладено у 13 публікаціях: 6 одноосібних статей, опублікованих у фахових виданнях, визначених ДАК України, 1 стаття – у зарубіжному фаховому виданні, та 6 тезах конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів із висновками до них, загальних висновків, списку використаних джерел, ілюстративного матеріалу, довідкової літератури, переліку умовних скорочень та додатків. Повний обсяг роботи – 297 сторінок, з них 180 – основного тексту. Робота містить 4 додатки обсягом 72 сторінки. Список використаних джерел нараховує 424 позиції, із них 96 – іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, теоретичне та практичне значення роботи, подано джерельну базу матеріалу, представлено сучасну українську та іноземну літературу, присвячену питанням перекладу, номінації, систематизації та усталенню давньогрецької тринітарної термінології в українській християнській богословській терміносистемі та іншомовних богословських терміносистемах.

У першому розділі **«Перекладність, критика та редагування конфесійного перекладу»** викладено погляди окремих перекладачів у галузі богословського перекладу IV – XVI ст. та науковців XX – початку XXI ст. на поняття *перекладності / неперекладності, теорії еквівалентності, точності та адекватності перекладу*, окреслено проблематику основних труднощів перекладу давньогрецьких тринітарних термінів IV століття (віддаленість у часі, неспорідненість мов та культурних традицій, конфесійність, догматизм, релігійне смислове наповнення термінів тощо), виокремлено зв'язок між поняттями *мовна картина світу та перекладність*, запроваджено поняття *концептуально-трансцендентної еквівалентності* у перекладах текстів конфесійного стилю як головного критерію оцінки якості відтворення оригінального тринітарного терміна засобами мови перекладу.

Дискусійним залишається назва функціонального стилю української мови, що обслуговує релігійно-духовну сферу життя людини. У цьому дослідженні ужито термін «конфесійний стиль» з огляду на семантико-смислову наповнюваність самого поняття, що відображає суспільне функціонування будь-

якої релігійної деномінації (конфесії) в Україні через літературну форму вираження в усній та писемній спадщині (обрядів, догмату, учення представників тієї чи іншої конфесії). У дослідженні враховується також його частіше уживання порівняно з іншими термінами-синонімами.

Давньогрецький християнський тринітарний термін – це слово, що належить до гнізда давньогрецьких тринітарних термінів, які пов'язані між собою концептуальними, лексико-семантичними та об'єктивно-історичними зв'язками в контексті догматичного вчення Східної Церкви про Пресвяту Трійцю періоду семи Вселенських Соборів.

Збереження максимальної точності і внутрішньої форми у відтворенні тринітарного терміна вимагає передачі смислової наповненості терміна як мовного виражального засобу реалії таїнства Пресвятої Трійці.

Першим теоретиком критики в галузі українського конфесійного перекладу за відомими джерелами був Іван Огієнко. Учений і богослов запропонував «Методологію перекладу Святого Письма та Богослужбових книг на українську мову», у якій виокремив 22 методологічні позиції щодо теоретико-практичної проблематики перекладу Святого Письма та Богослужбових книг.

У теоретичному розділі проаналізовано підстави запровадження додаткових критеріїв оцінки якості перекладів тринітарної термінології як мовних засобів конфесійного стилю. У тексті роботи узгоджено принципи редагування давньогрецької тринітарної термінології, проаналізовано концепцію *критики богословського перекладу* українського богослова та перекладача І. Огієнка, зроблено спробу систематизації теоретико-практичної діяльності перекладознавчих центрів, інститутів, кафедр, наукових шкіл та окремих учених у галузі критики та редагування конфесійного перекладу, класифіковано перелік питань для подальшого вирішення їх в українській критиці конфесійного перекладу, висунуто положення про підстави функціонування загальнонаціональної комісії з питань перекладу текстів конфесійного стилю, яка б брала на себе обов'язки кваліфікованого редагування, рецензування та схвалення до друку перекладної літератури конфесійного стилю з метою поповнення української літературної мови фаховою термінологією з творів перекладної літератури.

У другому розділі «**Зіставний аспектний перекладознавчий аналіз як основний методологічний прийом критики конфесійного перекладу**» запропоновано та методично обґрунтовано основні етапи зіставного аспектного перекладознавчого аналізу для богословських термінів (давньогрецьких тринітарних термінів середини IV століття) у текстах перекладної літератури конфесійного стилю.

Враховано такі важливі структурні компоненти зіставного аналізу перекладних мовних одиниць, як конфесійно-догматичний, термінологічний, інформаційний, словотвірний, грамагічний, лексико-семантичний, жанрово-стилістичний аспекти.

У практиці світової *критики конфесійного перекладу* відома зорієнтованість на переклади Біблії. У галузі *критики біблійного перекладу* побачило світ чимало фахових праць з *методики та теорії біблійного перекладу*, найвагомішим з яких є перекладознавчий доробок Ю. Найді.

Серед завдань *критики конфесійного перекладу* основним є надання оцінки новим перекладам та створення теоретичної бази існуючих теорій еквівалентності перекладу релігійної термінології. Одним із найважливіших критеріїв оцінки якості адекватності перекладу давньогрецької тринітарної термінології є досягнення *концептуально-трансцендентної еквівалентності*. Окрім цього ключового критерію *критика конфесійного перекладу* спирається на принципи та критерії оцінки, розроблені *загальною теорією перекладу*.

Концептуально-трансцендентна еквівалентність – це відповідність мовної одиниці оригіналу мовній одиниці перекладу на рівні їх смислового наповнення через наявність у них *концептуально-трансцендентних сем* (змістових елементів семема, що характеризують Бога, Його природу та властивості). Компонентний аналіз перекладних давньогрецьких тринітарних термінів середини IV століття показав, що будь-який з цих тринітарних термінів має щонайменше одну таку сему.

У третьому розділі **«Грамати́ко-семанти́чні та жанрово-стилістичні особливості перекладу давньогрецької тринітарної термінології середини IV століття»** здійснено зіставний аспектний перекладознавчий аналіз перекладів форм та похідних давньогрецького дієслова “ὄφιστημι” на матеріалі сучасної перекладної літератури двома германськими (англійською, німецькою), однією романською (італійською), двома слов'янськими (російською, українською) мовами. Проаналізовано переклади форм та похідних дієслова “ὄφιστημι” за такими аспектами: граматичним, лексико-семантичним, жанрово-стилістичним.

Грамотичний аналіз є незамінним складником аспектного зіставного перекладознавчого аналізу перекладу давньогрецької тринітарної термінології середини IV століття. Він становить основу для подальшого аналізу на словотвірному, лексико-семантичному, конфесійно-догматичному, термінологічному, інформаційному, жанрово-стилістичному рівнях перекладу дієслова “ὄφιστημι”.

Поєднання мовних та позамовних аспектів оригіналу повинно бути враховано перекладачем та відтворено в тексті перекладу. Окрім цього, в мові оригіналу закодовано картину давньогрецького християнізованого світу на рівні мовних історико-богословських реалій. Тринітарні терміни і є саме тими історичними реаліями, які мають свій особливий словотвірний розвиток та історико-богословське становлення.

За результатами кількісних підрахунків уживання граматичних форм у 16 оригінальних текстах виявлено ужиток 34 граматичних форм дієслова “ὄφιστημι” та його дериватів загальною кількістю 96 разів. З них 6 граматичних форм віддієслівного іменника “ὄλοστας” ужито 63 рази, що майже вдвічі

більше від уживання дієслівних та дієприкметникових форм дієслова “ὀφίστημι”. Відповідно до кількісних підрахунків уживаних граматичних форм та частоти уживання тієї чи іншої граматичної форми, у давньогрецькій християнській літературі 351-362 років апологетичного і догматичного літературного різновиду ужито 7 граматичних форм тринітарних термінів, що походять від дієслова “ὀφίστημι”: 1) “ὀφεστῶτα” (part. perf., f, N. S. (агематичний), activi); 2) “ὀλέστη” (aor. II, 3 P. ind. activi); 3) “ἀνυλόστατος” (adj., m, N.,S.); 4) “ὀφίστασις” (N., S.); 5) “ὀλοστάσεως” (G., S.); 6) “ὀλόστασιν” (Acc., S.); 7) “ὀλοστάσεις” (N./Acc., Pl.).

Опрацьовано 64 перекладні тексти загальним обсягом 1719 сторінок, що складає близько 700 тисяч слововживань і проаналізовано 384 перекладні відповідники форм та похідних давньогрецького дієслова “ὀφίστημι”.

Серед усіх випадків уживання дієслова “ὀφίστημι” зафіксовано лише 5 випадків нетермінологічного уживання його форм та похідних, що свідчить про майже повну термінологізованість цього дієслова у IV столітті. Слід додати, що такі форми, як правило, трапляються в цитатах із текстів псалмів, перший давньогрецький переклад яких виконано у IV столітті до н.е. Термінологізація дієслівних форм та похідних “ὀφίστημι” як ядра давньогрецьких тринітарних термінів відбувалася у період з I – до IV століття н.е.

Автори першотворів уживають такі 17 граматичних форм дієслова “ὀφίστημι”: “ὀλοστήναι” (aor. II, inf. act.), “ὀφεστόσας” (part. perf., f, N. Pl. (агематичний), activi), “ὀφεστότων” (part. perf., f, G. Pl. (агематичний), activi), “ὀφεστῶτα” (part. perf., f, N. S. (агематичний), activi), “ὀφεστῶς” (part. perf., m, N., S. (агематичний), activi), “ὀλέστη” (aor. II, 3 P. ind., activi), “ὀφίστασθαι” (praes., M - P., inf.), “ὀλοστήσαντα” (part., aor. i., activi, N.,S. (n/m)), “συνὀλοστήσαντος” (part., aor. i, activi, G., S. (n/m)), “ἀνυλόστατα” (Part. (субстантивований), Pl., n), “ὀφεστῶσαν” (perf. activi, S., f, Acc. (сильний)), “ἀνυλόστατου” (adj., m, G., S.), “ὀφεστηκός” (part. perf., n, S., activi), “ἀνυλόστατος” (adj., m, N., S.), “ὀφιστάμενα” (part.praes., Pl., N., M.- P.), “ὀφίσταται” (praes. ind., 3 P. S., M.-P.), “ὀλοστήσεται” (fut. ind., 3 P. S., M.-P.).

Найбільш уживаною виявилась форма “ὀλέστη” (aor. II, 3 P. ind., activi). Менш уживаними є форми: “ὀφεστῶτα” (part. perf., f, N. S. (агематичний), activi) та “ὀφεστῶς” (part. perf., m, N., S. (агематичний), activi). Усі інші вказані граматичні форми ужито 1-2 рази, здебільшого у працях св. Афанасія Олександрійського та у листі Василя Анкірського і Григорія Лаодікійського.

Іменник “ὀλόστασις” є найбільш уживаним віддієслівним похідним у проаналізованих оригінальних працях. З 6 ужитих іменникових форм превалують такі 4 форми: “ὀλόστασις” – N., S. (8,3 %), “ὀλοστάσεως” – G., S. (26,0 %), “ὀλόστασιν” – Acc., S. (14,6 %), “ὀλοστάσεις” – N./Acc., Pl. (12,5 %).

Форму “ὀλέστη” ужито 9,3 % з усіх уживаних дієслівних та віддієслівних форм “ὀφίστημι”. Зафіксовано такі її відповідники українською, як: 1) «з’явився»;

2) «стався»; 3) «створений»; 4) «став»; 5) «сталися (вони)»; 6) «сталосся»; 7) «створитися»; 8) «існує» (2 рази). Оскільки в сучасній українській мові у системі дієслівних часових форм немає аориста, перекладачі вдалися до прийомів граматичних трансформацій (здебільшого граматичної заміни аог. П, 3 P. ind., *activi* → форми зворотного дієслова «ставатися» минулого часу доконаного виду «стався» / «сталосся» / «став» / «сталися»), зберігаючи смислове наповнення цієї давньогрецької форми – «доконаність та одноразовість дії у минулому».

Два випадки перекладу форми “ὕλεσθη” формою теперішнього часу існує (від дієслова «існувати») свідчить про нетрадиційне використання аористою форми та про лексико-граматичну заміну в перекладі.

Помітно уживаними є дієприкметникові перфектні форми – загальний відсоток їхньої продуктивності складає 13,3%. Ці всі форми ужито у термінологічному значенні, здебільшого у працях св. Афанасія Олександрійського та у листі Василя Анкірського і Григорія Лаодікійського.

Перфектні дієприкметникові форми відтворено такими відповідниками російською мовою: 1) «действительно существующие»; 2) «действительно существующего»; 3) «существующим»; 4) «(по) существованию». Українською мовою зафіксовано наступні відповідники перфектних дієприкметникових форм: 1) «перебуваючи»; 2) «перебуваючого (Отця)»; 3) «перебуваючого само суцим»; 4) «перебуваючого»; 5) «(Отець) ... перебуває»; 6) «(Син) ... перебуває»; 7) «(Дух Святий) ... перебуває». Серед прийомів перекладу переважає лексико-граматична заміна.

Відтворення граматичних дієслівних форм російською та українською мовами не відповідає перекладним формам тих самих оригінальних форм італійською та англійською мовами, що свідчить, у першу чергу, про залежність перекладу від певної перекладацької традиції, яка склалася в окремому релігійно-культурному контексті. У дослідженні представлено дві такі традиції, на які орієнтуються перекладачі давньогрецької святоотцівської літератури. Так, германські та романські мови успадкували таку традицію перекладу текстів святоотцівської спадщини, що тяжіє до їхніх латинських перекладних попередників. Російські та українські традиції перекладу тяжіють до посередництва церковнослов'янської мови та є ближче спорідненими мовами з давньогрецькою у порівнянні із західноєвропейськими мовами.

Аористову форму “ὕλεσθη” відтворено в англійській мові як складними (present perfect, active voice; past indefinite, passive voice+ infinitive), так і простими часовими формами (present indefinite та past indefinite, active voice): 1) “has subsisted (from God)”; 2) “was made to subsist”; 3) “has come into subsistence (out of nothing)”; 4) “(how did time) subsist”; 4) “(He willed only all things) subsisted”. В італійському перекладі лексико-граматична та синтаксична заміни форми “ὕλεσθη” представлені такими відповідниками: 1) “è venuto

all' 'esistenza"; 2) "ebbe origine dal nulla"; 3) "potè esistere (un tempo)"; 4) "(le cose) hanno avuto sussistenza". Відповідно, перекладачі вдалися до таких прийомів, як: 1) "ὕλεσθῆ" → теперішній час пасивного стану + прийменник + іменник; 2) "ὕλεσθη" → минулий час активного стану + прийменник + іменник; 3) "ὕλεσθη" → модальне дієслово у минулому часі + інфінітив; 4) "ὕλεσθη" → презентний перфект + іменник.

У перекладі тринітарного терміна "ὕλοστασις" в обраному джерельному матеріалі рідко зустрічається еквівалент у мові перекладу. Зазвичай цей давньогрецький термін-реалія адаптується в українській мові відповідно до правил українського правопису.

Давньогрецькі іменники на "-σις" засвоюються у мові перекладу за допомогою двох перекладацьких прийомів: транскрипції та транслітерації. В англійській мові термін "ὕλοστασις" повністю зберігає словоформу "hypostasis" та відтворюється змішаним прийомом транскрипції і транслітерації. Як відомо, префікс "hupo -" вимовляється як "haipəo-" відповідно до фонетичних правил англійської мови: [ha'pɒstəsis].

В італійську мову цей термін-реалія потрапляє шляхом транслітерації і адаптується до фонетики та орфографії італійської мови у формі іменника жіночого роду "ipostasi", у якого форма однини збігається з формою множини. За допомогою того ж прийому цей термін потрапляє до німецької мови у ролі відповідника "die Hypostase (-, -n)".

У російській мові відповідником цього терміна є мовна одиниця "Ипостась". Українською мовою, за аналогією, термін "ὕλοστασις" слід відтворювати способом перекодування як «Ипостась». Він належить до III відміни іменників з нульовим закінченням. Прийоми транслітерації та транскрипції, або ж змішаний прийом є єдиним можливим шляхом передачі цього тринітарного терміна мовою перекладу.

У джерельному матеріалі цього дослідження зустрічались такі неадекватності у перекладі цього терміна, як: "substance", "essence", "person" – англійською мовою; "die Person", "die Substanz", "das Wesen" – німецькою мовою; "sostanza", "essenza", "persona" – італійською мовою; «істота» – українською мовою. Причиною відтворення терміна "ὕλοστασις" у ролі англ.: "substance", нім.: "die Substanz", італ.: "sostanza", "sussistenza" або "persona" є тяжіння до перекладу латинською мовою прийомом калькування, яким рясніє паралельний латинський переклад святоотцівської спадщини досліджуваного періоду у виданні абата Міня. Має місце також синонімічний переклад терміна "ὕλοστασις": англ.: "person", нім.: "die Person", італ.: "persona", який також не відтворює смислово наповненість тринітарного терміна. Часте тяжіння до перекладу прийомом генералізації пояснюється тим, що у процесі історичного розвитку термін "ὕλοστασις" був синонімом до поняття "οὐσία" («сутність»). Такі неадекватності перекладу давньогрецьких тринітарних термінів сучасними мовами відображають наявність та закріплення гіперо-гіпонімічних

термінологічних парадигм у тринітарних терміносистемах у процесі історичного розвитку фахових мов перекладу. Гіперо-гіпонімічний переклад іменника “ὄλοστασις” свідчить про існування декількох понять для позначення того самого явища у богословській термінологічній системі того часу. Заміна родового терміна видовим і навпаки спричиняє неадекватності у перекладі термінів та невідповідності у передачі концептуально-трансцендентного смислу, що спотворює первинну авторську інформацію. Такі труднощі перекладу мають місце з часів перших перекладів давньогрецьких термінів латинською мовою і пояснюються ще частковою неусталеністю лексико-семантичних та поняттєвих взаємозв'язків давньогрецької тринітарної терміносистеми середини IV століття, що набули свого офіційно задокументованого усталення в тексті Нікейсько-Константинопольського Символу Віри 381 року. З метою уникнення таких неадекватностей перекладу вчені рекомендують ознайомлюватися з гіперо-гіпонімічною парадигмою термінів давньогрецької тринітарної терміносистеми, уживаній автором оригіналу; інтенцією, з якою ужито той чи інший термін; контекстом авторського повідомлення у рамках жанрово-стилістичних особливостей патристичної літератури цього періоду.

Використання елементів зіставного компонентного аналізу у аспектному перекладознавчому розгляді виявило невідповідності між концептуально-трансцендентними семами оригінального та перекладного терміна та розбіжність у співвідносності кількості їх використання. Це свідчить про ефективність запровадження в аналіз критерію *концептуально-трансцендентної еквівалентності*.

Для вибору адекватного відповідника перекладачеві рекомендовано враховувати: 1) історичний розвиток оригінального терміна; 2) традицію становлення перекладного терміна і цілої терміносистеми фахової мови перекладу; 3) дані лексикографічних видань як критерію істинності (тлумачні одномовні та багатомовні словники); 4) дані тлумачних спеціалізованих словників з фахової мови (як одномовних, так і перекладних); 5) наявність підрядників і використання найновіших перекладів за останніми критичними виданнями текстів оригіналу; 6) вплив традиції конфесійного перекладу, яка склалася в тій чи іншій мові перекладу; 7) переклад способом транскодування (адаптованою транслітерацією / перекладацькою транскрипцією), за відсутністю відповідника у мові перекладу; 8) переклад способами лексичної, граматичної та лексико-граматичної трансформації.

Уживання дієслів “ὀφιστήμι”, “ἔϊμι”, “ὀλάρω” лексико-семантичного поля «реальності існування» у ролі тринітарних термінів-синонімів ілюструє хиткий та тривалий процес термінотворення та вказує на вплив їх значень на процес термінологізації іменника “ὄλοστασις”.

Виявлені неадекватності перекладу давньогрецьких тринітарних термінів сучасними мовами у проаналізованих випадках відображають наявність та

закріплення гіперо-гіпонімічних термінологічних парадигм у тринітарних терміносистемах у процесі історичного розвитку фахових мов перекладу.

Слід відзначити певний ступінь впливу перекладацької традиції на переклад тринітарних термінів сучасними мовами. Так, сучасний переклад германськими та романськими мовами залежить від перекладу латинською мовою, про що свідчить множинність перекладів, присутня у латинському перекладі і заново відтворена у перших сучасних перекладах англійською, італійською чи німецькою мовах. Російські та українські переклади залежать від їхніх церковнослов'янських попередників.

Компонентний аналіз перекладних давньогрецьких тринітарних термінів середини IV століття показав, що будь-який з цих тринітарних термінів має щонайменше одну таку сему (наприклад: «єдиносутнісний» – прикметник чоловічого роду однини, означає: «мати єдину / ту саму / невіддільну природу»). У тексті формули Нікейського Символу Віри 325 року він має три концептуально-трансцендентні семи: 1) Бог Син *тієї самої сутності (природи)* з Богом Отцем; 2) Бог Син *нероздільний за сутністю (за природою)* від Бога Отця; 3) Бог Син *є за своєю сутністю разом* з Богом Отцем *єдиний* у Пресвятій Трійці.

В цій роботі запропоновано жанрограму патристичної літератури IV- V століть, згідно з якою християнська література цього періоду умовно поділяється на три категорії (за аналогією до класичного поділу літературних жанрів): літературний рід (догма, інтерпретація, обряд), літературний вид (апологетичний, догматичний, моральний, аскетичний, екзегетичний, літургійний), літературний жанр (*кредо* або *символ віри* (Нікейський Символ Віри 325 року, кредо Антіохійського собору 345 року, перша та друга Сірмійські формули 351 та 357 років тощо), *томус* або *сுவій* («Томус до Антіохійців» св. Афанасія Олександрійського), *слово* («Три слова проти Аріан» св. Афанасія), *епістола* («Епістола Василя Анкірського та Григорія Лаодкійського» 358 року, «Чотири листи до єпископа Серапіона» св. Афанасія тощо), *коментар* (екзегетичний вид) («Тлумачення на Псалми» св. Афанасія), *виправдання / засудження* («Засудження Діонісія» св. Афанасія), *церковна історія* («Церковна історія» Сократа Схоластика), *проти ересей* («Панарій» Епіфанія Кіпрського), *систематичний виклад догматів віри* (Трилогія «Джерело знань» Іоана Дамаскіна)).

Одним із важливих критеріїв вибору відповідника у перекладі давньогрецького тринітарного терміна IV століття (одиниці конфесійного стилю), є жанрово-стилістична особливість уживання. Так, у контексті богослужбової практики, рекомендовано перекладати давньогрецький термін “*ὁμοούσιος*” як «єдиносутний», уживаючи церковнослов'янськ. У науковій богословській літературі запропоновано використовувати український відповідник «єдиносутнісний».

ВИСНОВКИ

Перекладна давньогрецька тринітарна термінологія середини IV століття є джерелом поповнення української християнської богословської терміносистеми – складника української релігійної термінології. Давньогрецька тринітарна термінологія середини IV століття є складником фахової мови *догматичного богослов'я*, що включає такі дисципліни як «Фундаментальне богослов'я», «Тринітарне богослов'я», «Христологію», «Сотеріологію», «Есхатологію» тощо. Давньогрецька тринітарна термінологія є *ядром* термінологіки «Тринітарного богослов'я», а *периферією* є терміни інших галузей християнської богословської науки, богослужбової практики та мовні одиниці загальноживаної лексики.

Для найменування функціонального стилю української літературної мови, що обслуговує релігійно-конфесійну сферу життя людини, пропонуємо уживати термін *конфесійний стиль* з огляду на його семантико-сміслову наповнюваність та його частіше використання в українській мові порівняно з іншими термінами-синонімами.

Терміни *конфесійний переклад* та *богословський переклад* співвідносяться між собою як ціле (загальне) й часткове. Будь-який перекладний текст з ознаками конфесійного стилю можна вважати результатом *конфесійного перекладу*, як і кожен перекладний богословський текст є також результатом конфесійного перекладу. Та не кожен *конфесійний переклад* можна назвати *богословським перекладом*. Окрім богословського перекладу, конфесійний переклад як загальне поняття охоплює такі часткові типи перекладу текстів конфесійного стилю, як: біблійно-екзегетичний, літургійний, історичної хроніки, лірико-містичний тощо.

Важливі теоретичні засади перекладу тринітарної термінології запропоновано Іваном Огієнком, першим теоретиком критики в галузі українського конфесійного перекладу. Учений і богослов запропонував «Методологію перекладу Святого Письма та Богослужбових книг на українську мову», в якій виокремив 22 методологічні позиції щодо теоретико-практичної проблематики перекладу Святого Письма та Богослужбових книг. У подальшому перекладачі спиралися на ці засади.

Завданням критики конфесійного перекладу є надання обґрунтованої оцінки нових перекладів, чому сприяє запровадження додаткового критерію оцінки якості адекватності перекладу, яким є концептуально-трансцендентна еквівалентність.

Концептуально-трансцендентна еквівалентність – це відповідність мовної одиниці оригіналу мовній одиниці перекладу на рівні їхнього смислового наповнення через наявність у них *концептуально-трансцендентних сем* (змістових елементів семеми, що характеризують Бога, Його природу та властивості Божої природи).

Систематизація та класифікація теоретичної бази з *критики конфесійного перекладу* може бути основою для подальшого окремого ґрунтового вивчення та систематизації існуючих теорій з *критики конфесійного перекладу* з метою

розробки та укладання керівництва для перекладачів та редакторів перекладів творів конфесійного стилю і запровадження *теорії конфесійного перекладу* як часткової теорії перекладознавства.

Уживання граматичних форм дієслова “ὀφίστημι” у 16 оригінальних текстах свідчить про повну термінологізованість тринітарних термінів – похідних від цього дієслова у IV столітті.

Аналіз використання форм та похідних дієслів “ὀφίστημι”, “ἔπι”, “ὕλαρχω” лексико-семантичного поля «реальності існування» проілюстрував вплив їхніх конотативних значень на процес термінологізації тринітарного терміна “ὕλοστασις”.

Кількісні підрахунки дослідження підтверджують гіпотезу про те, що у перекладі форм та похідних давньогрецького дієслова “ὀφίστημι” превалюють три способи відтворення тринітарних термінів, а саме: аналогічний, трансформаційний та спосіб транскодування.

Більшість проаналізованих випадків термінологізованих дієслівних форм “ὀφίστημι” засвідчує використання їх з неперехідними значеннями, що дає підставу стверджувати, що термінологізація іменника “ὕλοστασις” відбулася під впливом дієслівних форм неперехідності.

Результати компонентного аналізу доводять необхідність запровадження поняття *концептуально-трансцендентної еквівалентності* як основного критерію оцінювання адекватності перекладу давньогрецьких тринітарних термінів середини IV століття. Досягнення концептуально-трансцендентної еквівалентності хоч і не вирішує повністю проблему збереження єдності змісту-смыслу-форми міжкультурної та міжконфесійної комунікації, віддаленої у часі, проте дозволяє обрати адекватний відповідник за його смисловою наповненістю у конкретному контексті.

Гіперо-гіпонімічний переклад – заміна родового терміна видовим – порушує ієрархічні зв'язки між членами цього угруповання слів і спричиняє неадекватність у перекладі термінів та невідповідність у передачі концептуально-трансцендентного смислу, що спотворює первинну інформацію автора і отримання спотвореної інформації читачем тексту перекладу. Спостерігається вплив традицій перекладу тринітарних термінів сучасними мовами, залежність від перекладів латинською мовою або від їх церковнослов'янських попередників. Для уникнення неадекватностей в українському перекладі цих термінів необхідно брати за основу видання текстів оригіналу з урахуванням досвіду критики сучасних перекладів першої хвилі.

Завдяки процесу змішування двох культур – християнської і поганської – патристична література IV – V століть успадкувала максимум жанрово-стилістичних особливостей греко-римської літератури і репрезентує унікальні жанри конфесійного стилю, що стали прикладом для наслідування в інші епохи та в інших мовних колективах і літературах.

Класифікувати патристичну літературу IV – V століть можна на прикладі жанрограми, згідно з якою література цього періоду поділяється на три категорії: літературний рід (догма, інтерпретація, обряд), літературний вид (апологетичний, догматичний, моральний, аскетичний, екзегетичний, літургійний), літературний жанр (*кредо* або *символ віри*, *томус* або *сувій*, *слово*, *епістола*, *коментар*, *виправдання/засудження*, *церковна історія*, *проти ересей*, *систематичний виклад догматів віри*, тощо). Цей розподіл поділяє літературні твори за змістом та інтенцією (наміром) автора.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВІДОБРАЖЕНО В ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ:

1. Заварнова (Попович) Н. Особливості перекладу терміна “ὕλοστασις” / Н. Заварнова (Попович) // Гуманітарна освіта в технічних навчальних закладах : зб. наук. праць. — К.: ІВЦ Держкомстату України, 2005. — № 11. — 378 с. — С. 90-104.
2. Заварнова Н. М. Вживання та переклад дієслова ὑφίστημι та його похідних в пам'ятній записці Василя Анкірського та Григорія Лаодикійського (359) / Н. М. Заварнова // Наукові записки. Серія «Філологічна»: зб. наук. праць. — Острог: Видавництво НаУ «Острозька академія», 2007. — Вип. 8. — 424 с. — С. 396-408.
3. Попович Н. М. Семантика та переклад форм та похідних дієслова “ὕφίστημι” в спадщині Св. Василя Великого / Н. М. Попович // Соціокультурні та етнолінгвістичні проблеми галузевого перекладу в парадигмі євроінтеграції: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції / [за заг. ред. А. Г. Гудманяна, С. І. Сидоренка]. — К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2009. — 224 с. — С. 147-152.
4. Попович Н. М. Особливості семантики перекладу форм та похідних давньогрецького дієслова uφisthmi в спадщині Св. Василя Великого (на матеріалі 125, 236.6 та 38 листів) / Н. М. Попович // Формула компетентності перекладача : матеріали міжнародної науково-методичної конференції., 24 березня 2010 р. — К.: НТУУ «КПІ», 2010. — 146 с. — С. 50-52.
5. Попович Н. М. Особливості перекладу давньогрецьких тринітарних термінів “οὐσία” та “ὕλοστασις” (На матеріалі листів 125, 236.6, 38 Св. Василя Великого) / Н. М. Попович // Сучасні дослідження з іноземної філології: зб. наук. праць; [відп. ред. М. П. Фабіан]. — Ужгород: ПП «Графіка», 2011. — № 9. — 637 с. — С. 380-386.
6. Popovych N. Übersetzungsbeispiele des Trinitätsbegriffs ὑλοστασις in den Glaubensformeln des Ostens zwischen 351-362 / N. Popovych // Формула компетентності перекладача : матеріали II міжнародної науково-методичної конференції, 23 березня 2011 р. — К.: НТУУ «КПІ», 2011. — С. 178 -180.
7. Попович Н. М. Історичний розвиток тринітарних термінів “οὐσία” та “ὕλοστασις” («сутність» та «іпостась») у період 325-381 років /

- Н. М. Попович // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Історія : зб. наук. праць ; [редкол. : М. М. Вегеш (голова) та ін.]. — Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2011. — № 26. — 316 с. — С.115-120.
8. Popovych N. Übersetzung von “ὁφίστημι” Formen und Ableitungen bei den Kirchenvätern des Ostens auf dem Beispiel der Antiochenischen Formeln / N. Popovych // Сучасні дослідження з іноземної філології : зб. наук. праць ; [відп. ред. М. П. Фабіан]. — Ужгород: ПП «Графіка», 2012. — № 10. — 399 с. — С. 258-265.
 9. Попович Н. М. Семантика та відтворення тринітарної термінології в українській богословській терміносистемі (на прикладі морфологічно-семантичного аналізу форм та похідних давньогрецького дієслова ὁφίστημι в літературній спадщині Східних Отців Церкви 351-381 років) / Н. М. Попович // Формула компетентності перекладача: матеріали ІV міжнародної науково-методичної конференції, 27 березня 2013 р. — К.: НТУУ «КПІ», 2013. — 273 с. — С. 193-195.
 10. Попович Н. М. Відтворення тринітарної термінології в українській богословській терміносистемі (на прикладі семантичного аналізу форм та похідних давньогрецького дієслова ὁφίστημι у “De Spiritu Sancto” св. Василя Великого) / Н. М. Попович // Фаховий та художній переклад : теорія, методологія, практика : матеріали доповідей VI Міжнародної науково-практичної конференції / [за заг. ред. А. Г. Гудманяна, С. І. Сидоренка]. — К. : Аграр Медіа Груп, 2013. — 472 с. — С. 322-326.
 11. Попович Н. М. Становлення тринітарної термінології та її переклад / Н. М. Попович // Мовні і концептуальні картини світу. Випуск 46. — Ч.3 — К. : ВПЦ «Київський університет», 2013. — 427 с. — С. 228-237.
 12. Попович Н. Становлення та переклад давньогрецької тринітарної термінології / Н. Попович // Розвиток сучасної освіти і науки : результати, проблеми, перспективи : тези I Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених / [ред.-упор. В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря]. — Дрогобич : Посвіт, 2013. — 328 с. — С. 133-135.
 13. Попович Н. Становление и перевод древнегреческого тринитарного термина ‘ὁφίστημι’ / Н. Попович // Scientific letters of academic society of Michal Baludansky. ISSN 1338-9432. — Vol. 2. — № 1 / 2014. — Košice : Academic Society of Michal Baludansky. — 180 с. — С. 103-106.

АНОТАЦІЯ

Попович Н. М. Відтворення давньогрецької тринітарної термінології в українській богословській терміносистемі (на матеріалі християнської догматичної літератури 351-362 років). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.16 – перекладознавство. – Державний заклад

«Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» МОН України. – Одеса, 2015.

Дисертацію присвячено вивченню прийомів перекладу дієслова “ὄφιστημι” як основного термінотворчого засобу давньогрецької тринітарної термінології IV століття.

Ґрунтовний аспекти́й зіставний аналіз перекладної тринітарної термінології, використовуваної в тих самих текстах, але різними мовами, висвітлює залежність її тлумачення від мови ориґіналу. Адекватність перекладу часто мотивовано ступенем розвитку конфесійного стилю в літературних мовах, якими перекладено ці тексти.

У роботі виокремлено приклади невідповідностей перекладу та проілюстровано поняття «неперекладності» і «адаптації» давньогрецької тринітарної термінології у перекладі українською мовою. Усі випадки перекладу тринітарної термінології умовно поділено на чотири групи: 1) ґраматичні трансформації; 2) лексико-ґраматичні трансформації; 3) транскрипція; 4) транслітерація.

Ключові слова: конфесійний стиль, конфесійний переклад, дієслово “ὄφιστημι”, давньогрецькі тринітарні терміни, ґраматичні трансформації, концептуально-трансцендентна еквівалентність.

АННОТАЦІЯ

Попович Н. М. Воспроизведение древнегреческой тринитарной терминологии в украинской богословской терминосистеме (на материале христианской догматической литературы 351-362 годов). – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.16 – переводоведение. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского» МОН Украины. – Одесса, 2015.

Диссертация посвящена исследованию особенностей, тенденций и проблем воспроизведения древнегреческой терминологии IV века в переводах современными языками: двумя германскими, двумя славянскими и одним романским языком. Впервые на примере большого фактического материала осуществлен сопоставительный переводоведческий анализ грамматико-семантических и жанрово-стилистических особенностей перевода форм и производных древнегреческого глагола “ὄφιστημι” как основного терминотворческого элемента тринитарной терминологии IV века. Комплексный анализ форм и производных древнегреческого глагола “ὄφιστημι” в переводах текстов разными языками и рассмотрение лексико-семантического поля глаголов «существования» и «становления» в оригинальной и переводной пагристической литературе середины IV века послужили идентификацией неадекватности в переводе тринитарной терминологии современными языками.

Определены характерные способы и приемы перевода тринитарных терминов на украинский язык: транскодирование (транслитерация, транскрипция), грамматические и лексико-грамматические трансформации.

Сделан компонентный анализ переводных древнегреческих терминов IV века и предложена жанрограмма патристической литературы IV – V веков, согласно которой христианская литература этого периода делится на три категории по содержанию и интенции автора.

Важные теоретические положения перевода тринитарной терминологии предложены первым теоретиком критики в области украинского конфессионального перевода Иваном Огиенко. Учений и богослов предложил «Методологию перевода Священного Писания и Богослужбных книг на украинский язык».

Заданием критики конфессионального перевода есть осуществление обоснованной оценки новых переводов, что и способствует введению дополнительного оценочного критерия качества перевода – концептуально-трансцендентной эквивалентности.

Количественные подсчеты исследования подтверждают гипотезу, касающуюся превалирования трех способов перевода глагола “ὁφίστημι”: аналогического, трансформационного и способа транскодирования.

Наблюдается влияние традиций перевода тринитарных терминов современными языками, зависимость их от переводов на латинский язык либо от их церковнославянских предшественников.

Ключевые слова: конфессиональный стиль, конфессиональный перевод, глагол ὁφίστημι, древнегреческие тринитарные термины, грамматические трансформации, концептуально-трансцендентная эквивалентность.

SUMMARY

Popovych N. M. Rendering of Ancient Greek Trinitarian terminology in Ukrainian Christian theological terminology (on the basis of translations of Christian dogmatic texts between 351 – 362). – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology. Speciality 10.02.16 – Translation Studies. – The State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky” of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Odesa, 2015.

The thesis studies modern techniques of translation of the verb “ὁφίστημι” as a core unit in the Ancient Greek Trinitarian terminology of the 4th century.

A thorough aspectual comparative analysis applied to the translated Trinitarian terminology, used in the same texts of different modern languages, demonstrates the dependency of its interpretation on the original texts. Faithfulness of translation is often motivated by the level of confessional style development in the literary languages of the translated texts.

Some examples of translation inadequacies are distinguished and the notions of “untranslatability” and “adaptation” of the Ancient Greek Trinitarian terms in the Ukrainian language are shown in the research. All cases of Trinitarian terms translation are mainly classified under four groups: 1) grammatical transformation; 2) lexicogrammatical transformation; 3) transliteration; 4) transcription.

Key words: confessional style, confessional translation, verb “ὀφίστημι”, Ancient Greek Trinitarian terms, grammatical transformations, conceptual transcendental equivalence.